

EEN VERDRONKEN KASTEEL

door

A. NUNSTERS M.S.G.

Bij een dergelijk opschrift denkt men gemakkelijk aan een volkssage, waar het aardige van is dat de verbeelding zich vrij erin kan uitvieren. Niet dat er zulke sagen in Limburg niet zouden bestaan. Men denke aan Brunssum, Heythuizen, Meerssen, Canne bij Maastricht, enz. Zo iets blijkt echter ook echt te kunnen zijn. Nochtans aanschouwingswerkelijkheid en geschiedenis laten ons ook hier verregaand in de steek, zodat we voorlopig althans weinig minder aan onze verbeelding zijn overgeleverd om het gestalte te geven en er een spookkasteel van te maken.

De feiten van recente datum zijn bekend. In de lange droge en warme zomer van 1947 werd de Maas zo „klein”, zoals dat plaatselijk heet, dat midden in haar bedding bij Elsloo boven het water uit grote brokken muurresten gedeeltelijk zichtbaar werden, die door hun omvang moeilijk van elders aangevoerd konden zijn. De verheffing boven het water bedroeg slechts enkele centimeters en het zicht in het water ging nog geen halve meter diep, zodat de waarneming gebrekkig moest blijven. Dokter Beckers heeft gepoogd de bouwresten op te meten en de situatie ervan vast te leggen. Het resultaat van een en ander werd door hem gepubliceerd in De Maasgouw van 1948 (jrg. 67, blz. 50—54). Ook van Belgische kant werd het geval geïnspecteerd en Dr Coenen gaf er een verslag van in „Limburg”, uitgegeven te Maaseik (jrg. 27 nr 6), waarin hij spreekt van een „verzonken” kasteel en overigens met Beckers aangaande de interpretatie van de bevindingen al tot de 9e eeuw teruggaat.

In het najaar van 1959 deed zich opnieuw een gunstige gelegenheid voor om genoemde bouwresten waar te nemen, die nu nog in groter aantal en hoger boven het water uit te zien waren. Het was nu de Eerw. Heer Remans uit Mechelen aan de Maas, die een onderzoek instelde en de resultaten daarvan publiceerde in het Elsloo-nummer van De Bronk in 1960 (jrg. 7, blz. 233—237). Na Beckers geeft hij een nieuw overzichtskaartje van de bevindingen, waaruit blijkt, dat de bouwresten zich geheel in de nederlandse helft van de stroom bevinden. Daarbij wordt nog een detailtekening gegeven

van een der muurbrokken, waarvan een omvang van $12 \times 3\frac{1}{2}$ m zichtbaar was en waarop een „dubbele torenbouw” te zien zou zijn en verder ook de vroeger waargenomen „soort put”, excentrisch in de toren gelegen, met vierkante opening van 80×80 cm. Ook deze auteur duikt in het verre verleden terug en meent de mogelijkheid van een 9e eeuwse oorsprong open te moeten houden.

Helaas zijn de onderzoeksmogelijkheden sindsdien niet gunstig meer geweest en dit valt te betreuren omdat eenieder overtuigd is dat onze kennis van de genoemde bouwfragmenten nog geheel onvoldoende is. In augustus 1961 werd intussen door de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis tijdens een zomerkamp een onderwater-onderzoek van enkele weken ingesteld. De omstandigheden waren voor de duikers weinig gelukkig door de hoogte van de waterstand en de ondoorzichtigheid van het water. Wat de resultaten betreft, meent men nochtans dat de vreemdsoortige torenfundering, die door de E. H. Remans in tekening werd gebracht, niet bevestigd is en dat het metselwerk geen vroegere datering veroorlooft dan de 12e eeuw. Ook voor de afmetingen werden andere waarden gevonden.

Na dit beknopt overzicht van hetgeen waarnemingen ons aan gegevens leverden, rijst de vraag hoe we ze dienen te verstaan, althans voor zover een antwoord op dit ogenblik mogelijk is. Hiertoe moeten we ook een beroep doen op de beschikbare historische gegevens. De belangrijkste historische aanduiding verschaft ons ongetwijfeld een oude kroniek, toegeschreven aan Peter Trepoels uit Beek (geboren in 1442), die vanaf 1470 dienstdoend-geestelijke („kapelaan” volgens de toen gebruikte terminologie) was te Geulle. Onder het jaar 1459 (vgl. Publications, 7, 1870, blz. 18) wordt daarin vermeld, dat toen de nieuwe kerk van Elsloo gebouwd werd en ingewijd op 9 oktober, op welke dag eeuwenlang de grote kermis gehouden werd. De kroniekschrijver zegt dat de voorafgaande oude kerk stond „by der borch”, doch dat zij door de Maas samen bijna waren weggespoeld. Voorts vermeldt hij nog onder het jaar 1505 (ib. blz. 130), dat tijdens de Gelders-Brabantse twisten Gelderse soldaten van Roermond naar het land van Valkenburg (brabants) kwamen en daar begonnen met het dorp Elsloo plat te branden, waarbij ook het „alde Huyss

off vervallen Sloet'', dat zij van binnen geheel uitbrandden, zodat er maar weinig meer van over bleef.

Het lag voor de hand dit bericht in verband te brengen met de ontdekkingen te Elsloo en de bouwfragmenten in de Maas aan te zien voor de overblijfselen van kerk en burcht en wel bij voorkeur voor het aloude kasteel wegens die vierkante put en ook al wegens de uitgebreidheid der ruïne, zo al niet de grondslagen van beide gebouwen hierin gezien moeten worden. Deze verklaring dringt zich te meer op omdat talrijke Maasverschuivingen historisch bekend zijn en vooral bij hoog water op de linker oever in het landschap te volgen. Of die verschuiving naar rechts mede aan de aswenteling der aarde moet worden toegeschreven, is een andere vraag, doch feit is dat het kerkdorp Uykhoven vóór de 16e eeuw onder Geulle rechts van de Maas lag en dat gedurende de 16e eeuw de heer van Rekem de Maas door indijking een andere loop gaf, waardoor rijke landwinning werd verkregen. Een verzoek van de Heer van Elsloo aan de Heer van Stein om gezamenlijk hiertegen bij het keizerlijk kamergerecht te protesteren mislukte, omdat de Heer van Stein de partij van Rekem steunde. Nog in het begin der 17e eeuw bestonden er in het Maasdal onder Elsloo aan de voet van de Scharberg uitgebreide landerijen, zoals blijkt uit de processen tussen de Heren van Elsloo en van Stein over de Maasbedijking, toen de heerlijkheid Stein op haar beurt door de watervloed bedreigd werd (vgl. De Maasgouw jrg. 68, 1949, blz. 17—23; jrg. 72, 1953, blz. 73—86).

Het lijkt dus gewettigd te spreken van een „verdrongen kasteel” te Elsloo. Dit oude kasteel wordt ook in de 14e eeuw enkele keren vermeld met zijn torens, muren, poorten en grachten plus nog zijn voorgebouwen, waardoor het als een echte „waterburcht” voor ons verschijnt. Dit wil nochtans niet zeggen dat het in de Maas of in enige andere rivierbedding zou hebben gelegen. Bij de waterkastelen was steeds wel een riviertje aanwezig, doch nimmer werd dit langs de muren geleid, om ondermijning van de funderingen door het water te voorkomen. Het riviertje diende tot voeding der grachten die de onmiddellijke bescherming der ringmuur vormden; het werd aan zijn bovenloop afgetapt, terwijl een aansluiting der grachten aan zijn benedenloop het doorstromen en zuiveren der water-

wering mogelijk maakte. Ook in Elsloo was dit blijkbaar het geval. Of we hier ook evenals in Stein met een burchtheuveltype te maken hebben, valt moeilijk te zeggen. In dit geval zou het eigenlijk kasteel of hoofdburcht op een hoogte gelegen hebben, terwijl de voorgebouwen beneden de toegang verdedigden en tevens als agrarische dienstgebouwen fungeerden. Zulke een heuvel kan opgeworpen zijn, zoals te Kessel en Wijnandsrade; doch in Elsloo bestond de mogelijkheid, evenals in Stein, dat hij van het achterland door een gracht was gescheiden en op een vooruitspringende natuurlijke hoogte was geplaatst. In dit geval kunnen we in deze bouwfragmenten met een „verzonken” kasteel te doen hebben, welk wegzinken dan waarschijnlijk nog na de brand van 1505 moet hebben plaats gehad. De aanwezigheid van een „schans”, waarvan de archieven gewagen, zou ook hiermee kunnen samenhangen als een burchtrestant.

De oudste heren van Elsloo ontmoeten we in de oorkonden van de 12e eeuw regelmatig vanaf het jaar 1111. Het is waarschijnlijk, dat zij in Elsloo een versterkt huis hebben gehad en de mogelijkheid bestaat dat de funderingen uit veldkeien, die thans nog over zijn en nog een hechte mortelbinding vertonen, uit die tijd dateren. Het lijkt nochtans uitgesloten dat ze ouder zijn juist van wege de aard der fundering. Omdat wij bovendien van mening zijn (vgl. De Maasgouw jrg. 66, 1947, blz. 73—80), dat er geen enkele positieve aanduiding is om het Noormannenkamp Aslo met Elsloo te vereenzelvigen, doch dat dit meerdere toponymische en vooral historische bezwaren heeft, achten wij geen enkele reden aanwezig om een dergelijke karolingische achtergrond aan onze beschouwingen rond Elsloo te verbinden.

DE GEOLOGIE VAN DE MAASVALLEI EN ZIJN OOSTELIJKE HELLING TUSSEN BUNDE EN ELSLOO

(Met kaart en twee profielen)

door
J. R. J. ten BERGE en B. J. ROMEIN
(Geologisch Bureau, Heerlen)

Over bovengenoemd gebied zijn verschillende artikelen verschenen en vele malen werd dit gebied uitgekozen voor het maken van een excursie.